

Annettu täysistunnossa 21.4.2021

Oikeusministeriölle

Viite: Oikeusministeriön lausuntopyyntö 23.2.2021 (VN/7198/2018 OM)

Lausunto työryhmän mietinnöstä sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamiseksi

Aluksi

1. Oikeusministeriö on varannut korkeimmalle oikeudelle tilaisuuden antaa lausunto työryhmän mietinnöstä, joka sisältää ehdotuksen sotilasoikeudenkäyntilain muuttamisesta (Mietintöjä ja lausuntoja -sarjan julkaisu 2021:5). Korkein oikeus on päättänyt antaa seuraavan lausunnon.

Sotilasjäsenjärjestelmän vaihtoehtojen arviointi

2. Oikeusministeriö on 1.3.2019 asettanut työryhmän selvittämään sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön muutostarpeita sekä valmistelemaan tarvittavat säädösmuutokset. Työryhmän tavoitteena oli selvittää sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön ja erityisesti tuomioistuinten sotilasjäseniä koskevien säännösten muutostarpeita. Työryhmän tuli arvioida sotilasoikeudenkäyntijärjestelmää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten, erityisesti tuomioistuinten riippumattomuuden ja puolueettomuuden, kannalta sekä järjestelmän tarkoituksenmukaisuutta tarvittavan erityisasiantuntemuksen turvaamisen kannalta. Työryhmä on päätenyt ehdottamaan sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön osittaista uudistamista.

3. Kuten työryhmän mietinnössä on selostettu, sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamistarpeeseen on kiinnitetty eri yhteyksissä huomiota jo aikaisemmin. Oikeusministeriön kehitysyksikön perusselvityksessä Tuomioistuimet 2000-luvulle (3.3.1998) on katsottu, että sotilasoikeudenkäyntiasiat tulisi ratkaista normaalissa käräjäoikeuden kokoonpanossa. Samassa

selvityksessä on korostettu, että sotilasoikeudenkäyntiasioissa on harvoin tilanteita, joissa edellyttäisiin sotilasasioihin liittyvää asiantuntemusta. Asiamäärien kehitys sekä tuomioistuinten kokoonpanoon liittyvät ongelmat antavat selvityksen mukaan aiheen harkita, onko sotilasoikeudenkäyntiasioden käsitteleminen erityiskokoonpanossa tai erityismenettelyä noudattaen tarpeen (s. 55). Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea on puolestaan 28.11.2003 julkaistussa mietinnössään todennut, että sotilasoikeudenkäyntiasioden käsitteleminen kokoonpanoissa, joihin kuuluu sotilasjäseniä, tulisi ottaa perusteellisesti tarkasteltavaksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen valossa. Sen vuoksi komitea esitti, että sotilasoikeudenkäyntiasioden osalta tulisi käynnistää selvitystyö, jossa järjestelmää tarkasteltaisiin erityisesti tuomioistuimen riippumattomuuden ja puolueettomuuden kannalta (KM 2003:3, s. 391). Korkein oikeus on kyseisestä mietinnöstä 25.4.2004 antamassaan lausunnossa puoltanut komitean ehdottaman selvityksen tekemistä.

4. Työryhmän mietinnössä on viitattu myös Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitean sotilasoikeudenkäyttöä koskevaan raporttiin 2.6.2005, jossa on korostettu sitä, että sotilastuomioistuimen sotilasjäsenillä tulisi olla tehtävän edellyttämä oikeudellinen koulutus (Issue of the administration of justice through military tribunals, E/CN.4/Sub.2/2005/9, periaate 12). Ihmisoikeuskomitea on katsonut myös, että sotilastuomioistuinten tulisi toimia vain ensimmäisinä oikeusasteina ja muutoksenhaun tulisi ohjautua aina yleisiin tuomioistuihin. (Em. raportti, periaate 16).

5. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön perusteella sotilasta koskevaa asiaa käsittelevän tuomioistuimen kokoonpanoon voi kuulua sotilasjäseniä, mikäli noudatetaan varotoimenpiteitä, jotka ovat riittäviä takaamaan tuomioistuimen riippumattomuuden ja puolueettomuuden (esim. Morris v. Yhdistynyt kuningaskunta, no. 38784/97, 26.2.2002, kohdat 59–65 niissä viitattuine ratkaisuihin). Ihmisoikeustuomioistuin on sotilasjäsenten puolueettomuutta ja riippumattomuutta punnitessaan kiinnittänyt huomion muun muassa sotilasoikeudenkäyntiasiaissa noudatettavan menettelyn laatuun, esimerkiksi päätösneuvottelujen luottamuksellisuuden ja muutoksenhakuoikeuden toteutumiseen, sotilasjäsenten oikeudellisen koulutuksen riittävyteen, sotilasjäsenten nimittämiseen sekä sotilasjäsenenä toimimisen vaikutukseen heidän ylenemiseensä ja kurinpitoonsa (esim. Mikhno v. Ukraina, no. 32514/12, 1.9.2016, kohta 166 siinä viitattuine ratkaisuihin).

6. Korkein oikeus toteaa, että työryhmän mietinnössä ei ole arvioitu perusteellisesti sotilasjäsenjärjestelmän säilyttämisen tarkoituksenmukaisuutta. Mietinnössä on tuotu sotilasjäsenjärjestelmän säilyttämistä puoltavana seikkana esille ainoastaan se, että sotilasjäsenillä on erityistä sotilaallista erityisasiantuntemusta. Työryhmä on sinällään todennut, että tiettyjen kysymysten osalta tuomioistuin voisi saada tarvitsemansa sotilaallisen tiedon asiantuntijatodistelulla.

Mietinnössä ei ole kuitenkaan punnittu vaihtoehtoa, että tarvittava sotilaallinen asiantuntemus hankittaisiin tuomioistuimen tietoon sotilasjäsenjärjestelmän sijasta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun mukaisella asiantuntijatodistelulla. Sotilasjäsenjärjestelmän korvaaminen asiantuntijatodistelulla olisi omiaan vahvistamaan kuvaa, että sotilasoikeudenkäyntiasioita käsittelevät tuomioistuimet ovat puolueettomia ja riippumattomia. Asianosaisilla olisi mahdollisuus lausua käsityksensä asiantuntijan antamasta selvityksestä, jolloin myös menettelyn kontradiktorisuus lisääntyisi. Kun asianosaisilla olisi tieto asiantuntijan tuomioistuimelle antaman lausunnon sisällöstä, he voisivat harkita, onko tarpeen esittää lisä- tai vastatodistelua niistä seikoista, joista asiantuntija on lausunut. Lisäksi sotilaallisen asiantuntemuksen hankkiminen olisi mahdollista rajoittaa vain asioihin, joissa tällaiselle selvitykselle on tarvetta, ja asiantuntijalausuntoa voitaisiin pyytää sellaiselta taholta, jolla on juuri kyseisen alan asiantuntemusta.

7. Työryhmä ei ole arvioinut myöskään sitä vaihtoehtoa, että tuomioistuimen kokoonpanoa täydennettäisiin sotilasjäsenillä tapauskohtaisen harkinnan perusteella vain silloin, kun tämä on asian ratkaisemisen kannalta tarpeen. Esimerkkinä säännöksestä, jonka mukaan asiantuntijajäsen voidaan määrätä kokoonpanoon asian laadun sitä edellyttäessä, voidaan mainita oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa annetun lain 1 a luvun 10 §.

8. Edellä todetun perusteella korkein oikeus toteaa, että sotilasjäsenten kuuluminen tuomioistuimen kokoonpanoon ei ole riippumattomuuden ja puolueettomuuden kannalta ongelmatonta. Sotilasjäsenillä oleva erityinen asiantuntemus olisi mahdollista saada tuomioistuimen käyttöön myös tuomioistuimen riippumattomuuden ja puolueettomuuden kannalta vähemmän ongelmallisella tavalla kuin sotilasjäsenten osallistumisella asian ratkaisemiseen. Sen vuoksi korkein oikeus katsoo, että jatkettaessa sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamistarpeiden arvioimista olisi syytä punnita huolella myös vaihtoehtoa, että sotilasjäsenjärjestelmästä luovuttaisiin kokonaan. Mikäli sotilasjäsenten osallistumiselle asian ratkaisemiseen katsotaan olevan riittävät perusteet, tulisi harkita sääntelyä, jonka mukaan sotilasjäsenet osallistuvat sotilasoikeudenkäyntiasian käsittelyyn vain silloin, kun tälle on ratkaistavana olevan asian laadusta johtuva tarve. Erillisenä kysymyksenä tulisi arvioida myös sitä, onko sotilasjäsenten kuulumiselle ratkaisukokoonpanoon tarvetta ainakaan hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa ja jos on, niin missä tilanteissa.

Sotilasrikosasioiden oikeuspaikka

9. Ylimpien hallintovirkamiesten virkasyytteen oikeuspaikkaa koskevat säännökset on uudistettu vuonna 2000 siten, että syytteet käsitellään eräitä laissa säädettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta ensimmäisessä asteessa hovioikeuden sijasta käräjäoikeudessa. Uudistuksen tavoitteena oli muun muassa edistää perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaisesti yhdenvertaisuutta lain edessä tarjoamalla kaikille heitä koskevissa rikosasioissa mahdollisuus lähtökohtaisesti samanlaiseen

oikeudenkäyntiin. Uudistuksen tavoitteena oli myös karsia ja modernisoida vuosien kuluessa perusteettoman laajaksi ja epäyhtenäiseksi paisunutta ylempien virkamiesten virkasyytteen oikeuspaikkasäännöstä ottaen kuitenkin huomioon tuomioistuinlaitoksen itsenäinen asema yhteiskunnassa sekä tuomioistuinten objektiiviseen puolueettomuuteen liittyvät seikat (HE 57/2000 vp s. 10). Sotilaiden erityisasema oli tuolloin valmistelussa esillä, mutta upseerien virkasyytteiden osalta uudistus siirrettiin toteutettavaksi myöhemmin erikseen, kun sotilasoikeudenkäyntilain 6 §:n erityisen oikeuspaikkasäännöksen kumoaminen olisi edellyttänyt myös muutosta sotilasoikeudenkäyntiasioita käsittelevien tuomioistuinten kokoonpanoon (HE 57/2000 vp s. 15).

10. Korkein oikeus toteaa, että työryhmä ei ole mietinnössään arvioinut nykyisen sääntelyn tarkoituksenmukaisuutta ja asianmukaisuutta sen osalta, että vastaajan sotilasarvosta riippuen osassa sotilasoikeudenkäyntilain mukaisesti käsiteltävistä rikosasioista hovioikeus toimii ensimmäisenä oikeusasteena ja sen ratkaisuun saa hakea muutosta korkeimmalta oikeudelta ilman valituslupaa. Korkein oikeus katsoo, että jatkovalmistelussa tulisi arvioida myös kysymystä, olisiko sotilasrikosasioiden oikeuspaikkaa koskevien säännösten muuttaminen tarpeellista muun muassa perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaisen yhdenvertaisuuden varmistamiseksi.

Sotilasrikoksina käsiteltävät asiat

11. Korkeimmalla oikeudella ei ole huomautettavaa ehdotuksesta, jonka mukaan luvaton poissaolo tai karkaamista koskeva syyte voitaisiin käsitellä alioikeudessa puheenjohtajan yksin muodostamassa kokoonpanossa. Korkein oikeus pitää kuitenkin epäjohdonmukaisena sitä, että työryhmä ei ole samalla ehdottanut muutoksia karkaamista tai luvaton poissaoloa koskevaa valitusta käsittelevän muutoksenhakutuomioistuimen kokoonpanoa koskeviin säännöksiin. Sotilaallisen asiantuntemuksen tarve ei voi tyypillisesti olla muutoksenhakutuomioistuimissa ainakaan suurempi kuin ensimmäisessä oikeusasteessa. Korkein oikeus katsoo, että jatkovalmistelussa tulee arvioida, voisiko muutoksenhakutuomioistuin ratkaista kyseisiä rikoksia koskevat syyteasiat kokoonpanossa, johon ei kuulu sotilasjäseniä, myös silloin, kun kysymys ei ole jatkokäsittely- tai valitusluvan myöntämisestä.

12. Työryhmä on ehdottanut muutettavaksi sääntelyä, joka koskee niin sanottujen epävarsinaisten sotilasrikosten eli muiden kuin rikoslain 45 luvussa tarkoitettujen sotilasrikosten käsittelemistä sotilasoikeudenkäyntilain mukaisessa järjestyksessä. Ehdotuksen mukaan sotilasoikeudenkäyntilain mukaisesti käsiteltäisiin kaikki teot, joista säädetään rangaistus rikoslaissa, joista säädetty ankarin rangaistus on enintään neljä vuotta vankeutta ja jotka ovat kohdistuneet puolustusvoimiin tai toiseen sotilaaseen taikka tehty palvelustehtävää suoritettaessa, paitsi jos teko on kohdistunut siviilihenkilöön. Ehdotettua uudistusta on perusteltu selkeydellä ja sillä, että sääntely poistaisi tarpeen seurata epävarsinaisten sotilasrikosten luettelon ajantasaisuutta.

Uudistus merkitsisi toteutuessaan sitä, että sotilasrikosasia käsiteltävien rikosnimikkeiden ala laajenisi merkittävästi.

13. Korkein oikeus katsoo, että uudistuksen tarvetta ja vaikutuksia ei tältä osin ole perusteltua arvioida näin suppeasta näkökulmasta. Sen sijaan lähtökohtana tulee olla sen arvioiminen, onko sotilasjäsenten kuulumiselle tuomioistuimen kokoonpanoon niin sanottuja epävarsinaisia sotilasrikoksia käsiteltäessä ylipäättään sotilaalliseen asiantuntemukseen tai muuhun hyväksyttävään syyhyn perustuvaa tarvetta. Voidaan esimerkiksi kysyä, millaista sotilaallista erityisasiantuntemusta tuomioistuimen kokoonpanolta edellytetään asiassa, jossa sotilasta syytetään Puolustusvoimien tavanomaisen käyttöomaisuuden anastamisesta tai palvelustehtävän yhteydessä tehdyksi väitetystä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta. Ehdotus vaikuttaa epä johdonmukaiselta myös sen takia, että sotilaallisen asiantuntemuksen tarpeen on ilmeisesti katsottu edellyttävän sotilasjäsenten kuulumista ratkaisukokoonpanoon vähäisemmissä rikoksissa, esimerkiksi sotilaan toiseen sotilaaseen kohdistamassa pahoinpitelyssä, mutta ei samanlaatuisissa vakavammissa rikoksissa, esimerkiksi törkeässä pahoinpitelyssä. Tämä epä johdonmukaisuus osoittaa osaltaan, että työryhmä ei ole arvioinut riittävän perusteellisesti kysymystä siitä, onko sotilasjäsenten kuulumiselle ratkaisukokoonpanoon muissa kuin varsinaisissa sotilasrikoksissa todellinen ja hyväksyttäviin syihin perustuva tarve.

14. Korkein oikeus kiinnittää lisäksi huomiota siihen, että työryhmän ehdottama epävarsinaisten sotilasrikosten alan laajentaminen ei vaikuttaisi pelkästään siihen, missä kokoonpanossa näitä asioita käsitellään tuomioistuimessa. Samalla laajenisi sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa annetun lain säännösten soveltaminen koskemaan huomattavaa määrää uudentyyppejä rikoslakirikoksia. Tämä merkitsisi muun ohella sitä, että aivan uudenlaisia rikostyyppisiä koskevia asioita voitaisiin jatkossa käsitellä kurinpitomenettelyssä normaalin rikosoikeudenkäynnin asemesta ja että näissä asioissa myös toimivalta käyttää pakkokeinoja ja toimittaa esitutkinta siirtyisi siviiliviranomaisilta sotilasviranomaisille. Työryhmä ei ole arvioinut sitä, millä tavoin nämä erittäin merkittävät muutokset sotilasoikeudenhoidon alan laajenemiseen vaikuttaisivat oikeusturvan toteutumiseen.

Sotilasjäsenten toimikauden pituus ja nimittämismenettely

15. Sotilasjäsenen toimikauden pidentäminen työryhmän ehdottamalla tavalla nykyisestä kahdesta vuodesta viiteen vuoteen vahvistaisi sotilasjäsenten riippumattomuutta. Ehdotusta voidaan siten pitää kannatettavana siinä tapauksessa, että sotilasjäsenjärjestelmän säilyttämiselle katsotaan olevan riittävät perusteet.

16. Siltä varalta, että sotilasjäsenjärjestelmään ei tehtäisi perustavanlaatuisia muutoksia, korkein oikeus toteaa kuitenkin, että jatkovalmistelussa olisi hyvä arvioida, tulisiko myös korkeimman oikeuden sotilasjäsenten kelpoisuusvaatimuksista ja valintaperusteista säätää laissa nykyistä yksityiskohtaisemmin, samansuuntaisesti kuin työryhmän mietinnössä on ehdotettu alempien tuomioistuinten sotilasjäsenten osalta. Korkein oikeus kiinnittää huomiota myös siihen, että voimassa olevassa sotilasoikeudenkäyntilain 11 §:n 3 momentissa ei ole alempien tuomioistuinten sotilasjäsenten nimitysmenettelystä poiketen säädetty, kenen esityksestä korkeimman oikeuden sotilasjäsenet nimitetään.

Presidentti Tatu Leppänen

Määräaikainen vanhempi oikeussihteeri Jussi Virtanen

Esittely täysistunnossa 21.4.2021

Läsnä: Presidentti Leppänen sekä oikeusneuvokset Häyhä, Jokela, Koponen, Kantor, Littunen, Huovila, Antila, Hirvelä, Engstrand, Mäkelä, Tammi-Salminen, Tapani, Guimaraes-Purokoski ja Turpeinen.